

КОМПАРАТИВНИ ПРИСТУПИ ПОЕЗИЈИ АЦЕ ШОПОВА И БРАНКА МИЉКОВИЋА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ КРИТИЦИ

Данијела Д. Костадиновић

Ванредни професор
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Департман за србистику
danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs

Истраживање у раду биће усмерено ка разматрању компаративних приступа поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића у студијама Радомира В. Ивановића *Реч и смисао у поезији Аце Шопова и Тишина као извор латантне енергије поетског говора: реторика тишине у делу Аце Шопова и Бранка Миљковића*, Миролуба М. Стојановића *Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића* и Марије Јефтимијевић Михајловић *Поезија као онтолошко искуство: певање и мишљење Бранка Миљковића и Аца Шопова*. Указаћемо на различите перспективе критичког сагледавања и исхода тумачења односа између симболистичког и неосимболистичког концепта поезије Аце Шопова и Бранка Миљковића, односа према језику и односа према егзистенцији ова два песника, филозофских и интимистичких аспеката њихове поезије, као и тезе о апсолутној поезији и битном песништву. Рад има за циљ да успостави преглед различитих читања, вредновања и ревалоризовања песничког стваралаштва Бранка Миљковића и Аце Шопова у српској књижевно-критичкој мисли.

Кључне речи: *интимизам, неосимболизам, тишина, празнина, апсолутна поезија*

Македонски књижевник Ацо Шопов (1923 – 2003) и српски књижевник Бранко Миљковић (1934 – 1961) имају неколико заједничких карактеристика: окупираност поезијом, преводилачки рад, филозофски подтекст књижевних дела, изразиту (ауто)поетичку свест о значају певања и песништва и афирмишу се, без обзира на генерацијску различитост, 50-их година ХХ века. У македонској књижевној историографији констатује се да је Шопов прве песме почео да објављује уочи Другог светског рата, у периоду 1938 – 1939. године и то на српском језику. Према тврдњи Блажа Ристовског (в. Ристовски 1980: 153, Ристовски 1982: 335–336) у студији Македонски стих, прве песме на српском језику Аце Шопова изашле су у гимназијском зидном веснику.

Владимир Шопов (Шопов 1985), с друге стране, сматра да 1937. треба узети за годину када су почеле да излазе прве песме Аце Шопова. Наиме, на основу заоставштине и увида у његове рукописе који су данас похрањени у Архиву Македонске академије наука и уметности, тврди да је Шопов прву песму написао недуго после четрнаестог рођендана, 30. децембра 1937. године. До овако прецизног датума дошао је захваљујући педантном песниковом записивињу дана и године када су песме настале. Прве песме Шопов је уносио у свеску која је служила за писмене саставе, која садржи укупно седамнаест песама написаних између 1937. и 1938. године: „Најголемиот дел од најраните песни, Ацо Шопов ги запишал во една тетратка, (Свеска за писмене саставе, својина Ал. Ћ. Шоповића – III-а р. гим. Штип), со формат 16–20,5 см, во која на тринаесет листови се содржани седумнаесет песни и два куси раскази („Разделба“ и „Чичко Перо“). Девет песни се запишани на шест неповрзани листови со формат 17–21,5 см, пет песни се наоѓаат на четири делумно поврзани листови со формат 11–17,5 см, една песна е запишана на одделен лист со формат 11,5–15,5 см, исто како и единствената песна во машинопис, која се наоѓа напечатена на одделен канцелариски А4 формат“ (438). Осим свеске за писмене саставе, Владимир Шопов укажује и на девет песама пронајдених у рукописној заоставштини, записаних на шест неповезаних листови (1939, 1940), на четири песме записани на делимично повезаним листовима и на две песме које се налазе на засебним листовима. Иако нису датирани, сматра да потичу из школске 1939/1940 године (Исто).

И Трајко Донеv (Донеv 1986), савременик и пријател Аце Шопова из доба када су заједно друговали у интернату Штипске државне гимназије, такође, тврди да је Шопов почео да пише 1937 године, односно, да његове прве песме датирају из 1935/1936 године и да македонска књижевна историографија то треба да има у виду: „Според тоа, останувам со мислење, дека Ацо Шопов твори знатно порано од цитираната година, па можеби неговите први напишани песни треба да се побараат негде во учебната 1935/36 година. Мислам дека еден ден ова мое тврдење ќе биде оправдано. Тоа го тврдам зашто мислам дека поетското творење на Ацо Шопов не би требало да се врзува за работата и делувањето на Ученичката литературна дружина „Напредок“ во гр. Штип, иако таа била едно од тие која придонесувала за тоа своите творечки способности на овој план, во тоа време, Ацо Шопов да ги мери и докажува пред овој аудиториум. Ова е и заради тоа, што искажувањата на младите литерати во тоа време можеше да се искажува и манифестира и на часовите по српскохрватски јазик и литература, преку ѕидните весници кои исто така се применуваат како форма во класовите и гимназија како целина“ (73).

Георги Старделов (Старделов 2000) у књизи Небиднината: поезијата и поетското искуство на Ацо Шопов истиче да оно што есенцијално одређује поезију овога песника јесте чињеница да је закорачио у свет поезије истога

часа када је закорачио у свет револуције. Његова прва песничка збирка Песни објављена је крајем Другог светског рата, 1944. године: „Во неговата поезија од првата нејзината фаза цврсто вкоординиран однос на поезијата и револуцијата, на поетската креација како врвна и непринудена човечка акција, се изрази како битен фактор на поетиката на Ацо Шопов“, истиче Старделов (17). Уколико, пак, погледамо поетски континуитет Аце Шопова, по мишљењу Старделова, увидећемо једну органску, недељиву естетску и филозофску блискост између његових збирки песама (18).

Ацо Шопов је објавио укупно дванаест песничких збирки: Песни (1944), Пруга на младоста (1946), Со наши раце (1950), На грамос (1950), Стихови за маката и радоста (1952), Слеј се со тишината (1955), Ветрот носи убаво време (1957), Небиднина (1963), Јус-универзум (1968), Гледач во пепелта (1970), Песна на црната жена (1976) и Дрво на ридот (1980).

Преглед издања Аце Шопова покажује да је он, током свог песничког формирања, пролазио кроз различите фазе: од револуционарног, идеолошког, активистичког и ангажованог песника до песника интима и тананог медитативног, (нео)симболистичког, метафоричког, филозофско-егзистенцијалистичког и метафизичког призвука.

Овако богат песнички опус са великим бројем антологијских песама сврстао је Шопова у ред канонских македонских песника. У уводној речи зборника посвећеног стваралаштву Аце Шопова поводом осамдесет година од његовог рођења, Гане Тодоровски и Матеја Матевски, велики и у меѓународним оквирима признати македонски ствараоци, најпохвалније ће казивати о Шопову. Тодоровски (Тодоровски 2005) ће га у апологетском тону назвати магистралним и маестралним аутором, посебно у каснијим етапама његовог песничког стваралаштва. Он је македонски литерарни аристократа, потпуно посвећен поезији: „Чистотата на поетската реч што ја создаваше, особено во вториот период од неговата творечка кариера, потсетуваше на сублимат што може да се сретне единствено во најразвиените средноевропски литератури. Како да ги обедини во магично созвучје искуствата на класицизмот и романтизмот и преку своите прилози се вовре низ синтези со кои нашата поезија прескокна цели стадиуми на развиток. Со тоа на македонскиот поетски јазик овој наш прекрасен автор му ги разгрна крилјата за височински лет накај недостижностите на уметноста на зборот“ (15). С друге стране, Матеја Матевски (Матевски 2005) ће ukazати на допринос Шопова како македонској књижевности, тако и македонској култури. Од прве књиге Песни, објављене када му је било тек 22 године, а која је, по речима Матевског, била прва песничка књига у слободи, са радошћу читана и с љубављу и одушевљењем преношена, па до последње Дрво на ридот, Шопов ће својим стиховима потврђивати „тие определби што сè повеќе се пројаснува во медитативно, рефлексивно и метафизичко пеење за човекот и светот. Тој

хуманистички лирски блесок на поезијата на Ацо Шопов ја облагородуваше со децении, и денес продолжува, нашата поезија, литература и култура. И сета негова творечка љубопитност и културна дејност тоа постојано го поврдуваа и го потврдуваат како трајна скапоценост на нашата култура“ (20).

Бранко Миљковиќ се, такође, сматра српским канонским песником иако је, за разлику од Шопова, кратко боравио на српској књижевној позорници, јер је рана смрт прекинула његова даља стваралачка прегнућа. Но, и поред кратког животного века, иза себе је оставио завидан и значајан књижевни опус кога чине песничка остварења, критичко-есејистички и преводилачки радови. Прву збирку поезије под насловом Узалуд је будим, штампао је 1957 године, последњу, Крв која светли 1961 године, а измеѓу њих још три књиге: Смрћу против смрти 1959 године, са Блажом Шћепановићем, те Порекло наде и Ватра и ништа 1960 године. Захваљујући Сабраним делима из 1972 године у издању нишке „Градине“ и новог издања Сабраних дела Бранка Миљковића у шест књига (Критика поезије, Преводи, Песме I, Песме II, Преписка, интервјуи, документа, Есеји и критике) у издању Нишког културног центра 2015 – 2019. године омогућен је целовит увид у стваралаштво једног од најистакнутијих српских књижевника, Орфејевог двојника како га именује Радивоје Микић (Микић 2002).

О орфејском надахнућу Бранка Миљковића писао је и Јован Пејчић (Пејчић 2014) у драгоценом чланку Бранко Миљковић: енциклопедијска обрада са литературом, у којем, осим што нуди преглед читања дела Бранка Миљковића у Србији, почев од чувене монографије Петра Џаџића Бранко Миљковић или неукротива реч (1965) па све до зборника и других научних и стручних публикација, наглашава да је Миљковић био „стваралац опседнут вољом да певању и мишљењу да јединствен језичко-поетски и дискурзивни лик, Миљковић песму види као истовремени плод интелекта и интуитивно-лирске перцепције. Основни појмови његове поетике су заборав и празнина; они произлазе из ауторове концепције о поезији као негативној онтологији, што је учење по ком се смисао постојања песме састоји у њеном одвајању од стварности, у ослобађању песничког исказа од „терета садржаја“, у преношењу поезије у царство многозначних идеја које се, колико год биле спекулативне, не лишавају ни своје чулно-сликовне дубине (циклуси „Критика поезије“ и „Свест о песни“). Овакво определење у блиској је вези с изворима Миљковићеве поетике: она се заснива на противречном споју надреалистичких искустава са симболистичким схватањима једнога Малармеа и Валерија. Ова склоност ка измиривању крајности пренела се са поетичке у трансценденталну сферу: на метафоричком плану, Миљковићева поезија исказује се као покушај остваривања синтезе таквих егзистенцијалних и метафизичких категорија као што су: ватра и пепео, биће и ништавило, живот и смрт (циклуси „Трагични сонети“ и „Патетика ватре“). Мисаоном опсегу сразмеран је тематско-мотивски

распон Миљковићеве поезије. Он је баштиник колико хеленске филозофске и митолошке традиције, толико и српскога фолклорног, епско-лирског „Утва златокрила“), иконографско-духовног („Ариљски анђео“) и индивидуално-уметничког наслеђа („Седам мртвих песника“). Бриљантан версификатор, мајстор лирске форме с посебним смислом за ритмичко и звучно обликовање стиха, он је у исти мах песник једне имагинативно-реторичке и стилске културе какву после њега нико није поновио (9–10).

Поетике два велика књижевника се на многим местима додирују, а унеколико и разилазе. Типолошке сличности и разлике привукле су пажњу не малог броја српских научника и критичара. Основу компаративних истраживања и упоредног сагледавања поетике Аце Шопова и Бранка Миљковића у српској науци о књижевности махом чине интимистички, симболистички и неосимболистички импулси, егзистенцијалистички, филозофски, али и језички аспекти заједнички њиховим песничким остварењима. У том контексту, у даљем раду разматраћемо студије Радомира В. Ивановића Реч и смисао у поезији Аце Шопова и Тишина као извор латентне енергије поетског говора Аце Шопова: реторика тишине у делу Аце Шопова и Бранка Миљковића, Мирољуба М. Стојановића Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића и Марије Јефтимовић – Михајловић Поезија као онтолошко искуство: певање и мишљење Бранка Миљковића и Аце Шопова, које су своје место, с правом, нашле на порталу Лирскиот дом на Ацо Шопов .

Академик Радомир В. Ивановић, уз Христу Георгијевског и Мирољуба М. Стојановића, а потом и Слободана Ж. Марковића и Милорада Јеврића припада врским познаваоцима македонистике и тумача дела македонских писаца у Србији. Посебно се бавио испитивањем књижевног дела Аце Шопова о чему сведочи монографија Реч о речи: поетика Аце Шопова из 1986. године и велики број студија и критичких прилога о овом песнику. Монографија је објављена и на македонском језику под називом Поетиката на Ацо Шопов. У поговору монографије „Реч на крају“ Ивановић (1986) открива да је ова монографија део замишљеног пројекта о македонским писцима којем су претходиле две монографије Поетика Косте Рацина из 1979 године и Поетика Блажа Конеског из 1982 године (123).

Уз оградe о условности било каквог типолошког разврставања, Ивановић, пре свега на основу хронолошког и тематско-стилског критеријума, нуди следећу поделу песничког опуса Аце Шопова: фаза социјалног реализма (1937 – 1950), фаза социјалистичког естетизма (1951 – 1963), фаза естетског плурализма (1970 – 1976) и фаза непосредног ангажмана и комуникације с читаоцем. У прву фазу сврстава почетничке песме, изгубљену збирка Анови (1941), као и објављене збирке: Песни (1944), Пруга на младоста (1947, заједно са Славом Јаневским), На грамос (1950), Со наши раце (1950). Другој етапи

стваралачког рада Аце Шопова припадају збирке: Стихови за маката и радости (1952), Слеј се со тишината (1955), Ветрот носи убаво време (1957) и Небиднина (1963), трећој песничке књиге Гледач во пепелта (1970) и Песна на црната жена (1976) и последњој, сатирична збирка Јус-универзум (1968) и збирка поезије Дрво на ридот (1980) (27).

Ставом да је песник одговоран пред собом и пред светом и да је песма важнија од песника, Ацо Шопов се приближава неосимболистичкој поетици Бранка Миљковића. Ивановић ће то настојати да докаже како у монографији Реч о речи, тако и у другим студијама о Шопову. Успостављањем књижевних паралела и типолошких сродности између поезије Аце Шопова и Бранка Миљковића Радомир В. Ивановић се превасходно бавио у текстовима Реч и смисао у поезији Аце Шопова, која је и саставни део поменуте монографије и у огледу Тишина као извор латентне енергије поетског говора: реторика тишине у делу Аце Шопова и Бранка Миљковића.

У тексту Реч и смисао у поезији Аце Шопова (Ivanović 1986) овај књижевни теоретичар и критичар усмерава своју истраживачку пажњу најпре ка Шоповљевој филозофији стварања, односу према теоријском промишљању и креативном чину који су утицали на конституисање његове експлицитне и иманентне поетике, при чему изводи закључак „da postoji naglašen proces koordinacije osnovnih filozofskih, estetičkih i poetoloških premisa, s jedne, i raznovrsnih kreativnih iskustava, s druge strane, u Šopovljevom diskursu i pesničkoj slici. Globalnu ideju u njegovom sistemu mišljenja svakako predstavlja insistiranje na organskoj povezanosti egzistencije i umetnosti, odnosno umetnosti i drugih oblasti duhovnih delatnosti. Na sredokraći između simbolističkog, malarmeovskog, ontološkog koncepta poezije i neosimboličkog, boskeovskog, egzistencijalnog koncepta Šopov je nesumnjivo bliži egzistencijalnom, s obzirom na to da on u prvi plan ističe ideju o poetskom govoru kao obliku traganja za suštinom egzistencije, brojnim pojavnim i latentnim zakonitostima u njoj. Poezija kao autonoman oblik modelovanja sveta, ne manje značajan od drugih oblika, predstavlja primeren i prikladan način za otkrivanje najdubljeg smisla našeg postojanja“.

У том контексту, Ивановић доводи у везу Шопова са Миљковићем, јер их повезују сродни погледи на уметност и уметничко стварање: одсуство сумње у смисао, моћ и трајност поезије, схватање да је врхунски циљ поезије успостављање новог поретка вредности, новог начина комуницирања и нове читалачке осећајности. Полазећи од стваралачке генезе и експлицитних изјава песника – Миљковићеве да је поезија, поред наведеног, и средство доказивања и откривања бића и Шоповљеве да песма није само свест о егзистенцији, него и свест о себи, свест о непрекидној мењаној стварности људског бића, Ивановић указује и на њихове међусобне разлике: „Međutim, za razliku od Miljkovića, čija je vera u neophodnost i moć poezije donekle poljuljana u drugoj fazi stvaralaštva, Aco Šopov ostaje dosledno pri već iskazanoj globalnoj

ideji. Od početka književnog stvaranja (1937) pa do smrti (1982) ova ideja je iz godine u godinu snažena. Svoja saznanja i stvaralačka iskustva on će više puta, različitim povodima, u vidu poetskih apoftegmi, saopštavati kao elemente određenog, koherentnog sistema mišljenja". Шопов има обухватнији приступ, јер се бави и есенцијом и егзистенцијом, а његова поезија, блиска је, по Ивановићу, ејдетском начину мишљења. Ради се о ствараоцу који је у целости предан „realnoj i imaginarnoj моћи поезије“, о ствараоцу који инсинстрира на „stvaralčkoј avanturi“ и на разлици између процеса стварања и процеса оствареног, ствараоцу који малармеовски сања о „apsolutnoj поезији“. Као посебну вредност поезије Аце Шопова, истиче „polifunkcionalnost речи као знака или simbola“, док се дијалектичност његове мисли потврђује „podjednakim interesovanjem за синхронiju (sistem) i дијахронiju (razvoj), будући да је стварање континуиран процес. Читав национални или наднационални književni корпус он посматра као целину [...] I у теоријској и у креативној сфери, Šopov је континуирано вођен dvama principima: stvaralačkim активизмом и афирмацијом животних вредности. U вредности он најпре убраја аутентично уметничко остварење које, ukoliko је аутентичније utoliko снажније i обухватније обавља све своје, samo naizgled disparatne функције“.

За мото огледа Тишина као извор латентне енергије поетског говора: реторика тишине у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића Ивановић (Ивановић 1995) узима Миљковићеву сентенцу „Свака реч значи оно што значи њено ћутање“ којом на самом почетку симболично указује на тачку укрштања поетике ова два песника. А она се може сажети у синтагми неизговорена реч или у појмовима тишина и празнина. Да би доказао ту своју тезу, Ивановић за предмет анализе узима две лирске минијатуре Аце Шопова – Во тишина и Чудак и две сродне песме Бранка Миљковића – Ако кажемо и Узалудност речи. Ивановић сматра да су у тим песмама исказане песникове тежње ка „свеказујућој речи“, ка етимону из кога би се рађале све друге речи, а помоћу кога би био остварен симболистички идеал садржан у идеји о стварању песме без речи. С обзиром на то да су и Шопов и Миљковић, које Ивановић сврстава у репрезентативне послератне неосимболисте, успешно остварили синтезу надреалистичке и симболистичке поезије, јасно је да су се њихова естетичка и поетолошка устремљења кретала у правцу идеје да је важније наговештено и прећутано од изреченог. Своје гледиште поткрепљује Миљковићевим промишљањима у есеју Песник и реч о праисконској поетичности, о потреби да се језику врате тајанственост и древност, као и у есеју Песник и смрт у којем се Миљковић још отвореније бави реториком тишине и онтолошког небића песме.

У настојању да докучи суштину уметности, Шопов се окреће метафизици, митологији и онирици. Тишина је код њега „делатна“ и у сфери поетског и у сфери ноетског. То се најбоље очитује у песми Во тишина, где је све, како наводи Ивановић, у стању „потенцијалног збивања“, док је „највиши ниво

поетске иновације Шопов постигао процесом интериоризације лирског субјекта“ у песми Чудак. Она, заједно са песмама Златен круг на времето и Во тишина, по његовом мишљењу, чини лирски триптихон. Код оба песника, закључује Ивановић, битан је процес сазнавања, а њихово „инсистирање на симболици и реторици тишине представља могућност отелотворења тишине у вербалну садржину!”

Погледи Радомира В. Ивановића на песничко стваралаштво Аце Шопова и Бранка Миљковића показују високе аналитичко-синтетичке домете и пружају ширу слику књижевних прилика у јужнословенским књижевностима 50-их година прошлога века.

Научно-критичка запажања Мирољуба М. Стојановића (Стојановић 2004), врхунског стручњака у области македонистике, есејисте, прозног писца и преводиоца уметничке и стручне литературе са македонског на српски језик, вишегодишњег професора Македонске књижевности на Филозофском факултету у Нишу на којем је основао и Лекторат за македонски језик, о књижевном делу Аце Шопова и Бранка Миљковића изложена су у студији под називом Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића.

Мирољуб М. Стојановић у уводном делу студије успоставља паралеле између Бранка Миљковића и Аце Шопова. Миљковић је на књижевну сцену ступио са само 26 година када је објавио песничку збирку Узалуд је будим којом је одмах, како наводи Стојановић, бљеснуо и која му је донела велику популарност међу српском читалачком публиком. У том периоду Ацо Шопов је већ имао седам објављених песничких књига, више од двадесет година песничког искуства и, по неким критичарима, тих година чини заокрет ка интимистичој лирици, што је, према Стојановићевом суду, неадекватно читање његове поезије, нарочито песничке збирке Небиднина. Даље, позивајући се на периодизацију Предрага Палавестре, Миљковића увршћује у ред српских песника друге послератне генерације, а позивајући се на периодизацију Димитра Митрева, Шопова сврстава у песнике прве послератне генерације.

У наредном сегменту своје студије Стојановић издваја следеће битне моменте значајне за разумевање поетике и тумачење стваралаштва ова два књижевника: Бранко Миљковић припада тзв. целеустремљеним песницима, јер сваком песмом испишује своју поетику, а то чини и у највећем броју својих есеја. Ацо Шопов се не бави есејистиком, нити настоји да своје трагање за песничком речи и изразом додатно појашњава текстовима. Његова поетика је иманентна „и онда када је имао задату, како смо већ напоменули, бежао је од ње. Иако је био припадник у сваком погледу моћне генерације, није се удруживао ни са ким. Писао је поезију која није имала потребу да буде брањена, јер је на њеној страни од прве књиге био моћни Димитар Митрев (1919 – 1976). Шопов је у својој поезији већ био остварио оно што су јој поетичари и творци

манифеста касније стављали у задатак“.

Оно што књижевна критика губи из вида када је реч о овим песницима, према мишљењу Мирољуба М. Стојановића, јесте чињеница да је поетика Бранка Миљковића поетика симболизма, да је она интелектуално задата а да поетика симболизма Аце Шопова представља „његово унутрашње осећање света“. Заједничка им је опсесивна потрага да помоћу песме прекодирају изванјезичку стварност.

Потом, у критичким текстовима обично је акценат стављан на појам тишине у поезији Аце Шопова и појам празнине у поезији Бранка Миљковића. Основна Стојановићева намера је да овим истраживањем докаже и обратну ситуацију: постојање празнине у поезији Аце Шопова и тишине у поезији Бранка Миљковића. Оно што је различито је пут до тишине: „Код Миљковића празнина и тишина настају после губљења реалног света, односно себе у реалности, када појаве реалног света изгубе своје основне везе и мотиве, када свет одбегне, када се детаљи забораве, када све то постане мисао и смисао. Само то омогућује да се песма не бави пресликавањем или транспозицијом реалности, како се то каже, него мишљењем песме, комбиновањем праелемената који су у стању да се оваплоте у тело песме, да творе нови свет“, док Шопов „понире у ону тајну која се налази испод хаотичности појавних облика не би ли дошао до разумевања постојећег света, до праузрока тих појавних облика, до система који ће их учинити конзистентними обезбедити му место за личну егзистенцију. Та тајна је и егзистенцијалне и стваралачке природе, па се у његовим стиховима на двојак начин транспонује. Најпре, као тајна скривена од поезије, а потом и као тајна саме поезије“.

На примеру песама Небиднина, У тишини, Тужбалица с оне стране живота, Молитва за још једну непронађену реч Аце Шопова и Море пре него што усним, Балада, Песма и смрт, Само ниткови знају шта је поезија, Стојановић долази до крајњег исхода постављеног истраживања да празнина и тишина и код једног и код другог песника денотирају пренатално стање песме, њену преегзистенцију. Сам тренутак рађања песници различито доживљавају: Миљковић као издају, а Шопов као замену.

Сем тога, Мирољуб М. Стојановић се у студији Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића задржава и на питањима односа између традиционалног и универзалног, митологизације и транспозиције традицијских слика, настојећи да допре до најдубљих структурних, значењских и стилских слојева песничког стварања Аце Шопова и Бранка Миљковића. Писана јасно, прецизно, благим полемичким тоном и осветљавајући недовољно проучена подручја поетике ова два песника, студија Мирољуба М. Стојановића несумњиво представља незаобилазно штиво у свим потоњим упоредним прилазима поетском стваралаштву Аце Шопова и Бранка Миљковића.

Своју вишегодишњу посвећеност испитивању поетике Бранка Миљковића Марија Јефтимијевић Михајловић заокружила је монографијом под називом Миљковић између поезије и мита, објављеном 1912 године. Подељена на неколико поглавља (Увод, Поезија, есеји, критика, Поетика песме, Поетика мита и традиције, Закључна разматрања), ова књига има за циљ да покаже и потврди идејну доследност и поетичку усаглашеност целокупног Миљковићевог поетичког опуса. Тој замисли близак је и текст Поезија као онтолошко искуство: певање и мишљење Бранка Миљковића и Аца Шопова, у којем се ауторкино испитивање заснива на уверењу „да поезија и онтологија имају исти предмет и подједнако настоје да изразе основе бића³.

Након краћег увода, у којем нас Јефтимијевићева упознаје са одређењем онтологије у филозофским речницима и енциклопедијама и тежњом да у сагледавању односа уметност – онтологија успостави дистинкцију између онтологије уметности и уметности и опште онтологије, она скреће пажњу на три правца у покушајима утврђивања онтолошког статуса уметничког дела и уметности уопште. Први се односи на материјалну, други на језичку и трећи на естетску димензију уметничког дела. При томе, појам Бића и поједине категорије Бића (простор, време, узрочно-последичини след), као и други онтолошки појмови (Ништа, Бог, Апсолут и слично) могу бити корисни у првом реду као семантичке категорије за приступ песничким делима.

У овако постављеном теоријско-методолошком оквиру, Јефтимијевићева прецизира главни циљ свог истраживања: певање и мишљење у поезији Бранка Миљковића и Аце Шопова. Да би подробније и детаљније испунила постављени задатак, она се фокусира на две релације. Прва је однос према језику и друга однос према егзистенцији.

За разлику од својих претходника који су писали о „апсолутној поезији“ Бранка Миљковића, Марија Јефтимијевић Михајловић се опредељује за хајдегеровски термин „битно песништво“, сматрајући га целисходнијим за тумачење како Миљковићеве, тако и поезије Аце Шопова.

Одређујући Бранка Миљковића као правог представника „битног песништва“, усвојену Хајдегерову мисао да песник битног песништва опева бит песништва и остварује основну суштину поезије поткрепљује Миљковићевим ставовима изнетим у есеју Поезија и онтологија. У том есеју Миљковић експлицира да у песми речи морају да постигну своју власиту реалност што даље значи да песма мора да нас ослободи присуства ствари, да је песничка слика почетак одсутности ствари и света, а да су метафора и алегорија суштинско одређивање те настале празнине. На тај начин, долази до негације саме песничке слике а поезија прераста у негативну онтологију.

На ове Миљковићеве поетичке премисе надовезују се збирке Узалуд је будим, Ватра и ништа и Порекло наде. У кључу „битног песништва“ Марија Јефтимијевић Михајловић тежиште ставља на циклус Критика поезије како би

аргументовала своја запажања о Миљковићевој природи певања и о његовом односу према језику и моћном потенцијалу речи. Она посебно учача да је Миљковићево певање „изједначавање речи и бивања, или како је писао Хајдегер „бит језика = језик бити“.

Пишући о празнини у Миљковићевој поезији, Јефтимијевићева указује на вишезначност тог онтолошког појма који је и сам песник покушавао да дефинише и објасни као идеални простор песме. Еквивалент празнини је ћутање, али оној празнини у којој се рађа песма о чему је Миљковић писао у есеју Песник и реч. Међутим, и сама песма у свом даљем кретању може постати самој себи препрека, што она назива њеном „двоструком продуктивношћу“. Та „двострука продуктивност“ односи се на онтолошку раван и могла би се посматрати као „трагични приказ фаталне недовољности песме у односу на безгранично богатство и пуноћу стварног живљења, и на другој страни, као пут ка суштини, ка коначној истини иза које више нема никаквих других истина и који је песник сажео у метафору смрти“. Излаз из трагичног схватања стварања, Миљковић проналази, према ауторкином мишљењу, на два начина: у теорији вечног повраћаја ствари и у принципу живота. Прва га доводи у везу са ничеанском филозофијом, а друга са хеленском мишљу о ватри, с том разликом што он, попут хеленских мислилаца, не верује у исконску снагу праелемената.

Други део студије Марија Јефтимијевић Михајловић посвећује тумачењу поезије Аце Шопова непрестано га упоређујући са Бранком Миљковићем на нивоу питања језика и на нивоу питања егзистенције. Шопов је својом поезијом на исти начин желео допринети, како она тврди, дешифровању „шифре бића“ и „шифре поезије“. Његова поезија није ништа друго до понирање у дубину сопственог бића, започето збирком Слиј се са тишином, прецизније песмом Тражим свој глас и најпотпуније досегнуто у песми У Тишини, где Шопов, како наводи Јефтимијевићева, пева о „глагољивој тишини“. Друга раван на којој почива поезија Аце Шопова је естетска категорије лепоте на коју се надовезује песма као суштинска карика у ланцу који покреће свет укрштена са кариком моћи речи и језика.

Ипак, најприснију везу са онтологијом, сматра ауторка, Шопов остварује песничком збирком Небиднина, која у наслову садржи кованицу непреводиву на српски језик. Символизам небиднине отвара могућност тумачења и на филозофском плану у светлу покушаја досезања есенције или апсолутнога сазнања. И управо у филозофском домену она учача суштинску везу Аце Шопова са Бранком Миљковићем.

Спону међу овим песницима представља и једна од највећих тема символизма и неосимволизма, а то је потрага за речима. Код Шопова она се посебно интензивира у песми Рађање речи, где се конотира мисао о мистичком настанку песме, а сам песник доживљава као медијум. Његова

трагика или проклетство су у томе да уколико не успе да изнедри тражену реч, остаје поражен. А реч која обележава Шоповљево поезију је љубав. По томе се, констатује Јефтимијевићева, Шопов разликује од Миљковића „код кога је снага речи моћнија од снаге љубави“.

Песме Аце Шопова у дослуху су са телесним, чулним и духовним, физиком и метафизиком, узаврелом крви и стишавајућом молитвом, а изнад свега се налази љубав као свеобухватна снага постојања и главни актер у борби против небиднине. Где љубав не постоји, наводи ауторка, почињу небиднински простори.

Пишући о трећем поетском кругу Аце Шопова и о збирци Гатач у пепо Марија Јефтимијевић указује на сада већ изразитију Шоповљево преокупираност метапесмом, чудесним значењем и рођењем речи и песме, као и космогонијским праелементом ватром.

Служећи се компаративним методом ауторка у завршном делу студије закључује да се и Бранко Миљковић и Ацо Шопов у извесном смислу надовезују на његошевску традицију „која подразумева одгонетање есенције или апсолутног сазнања путем поезије“, остављајући отвореним питања где престаје поезија а почиње филозофија и да ли песма значи нову егзистенцију, међупростор између рођења и смрти?

Значај ове студије лежи у компаративном виђењу Миљковићеве и Шоповљеве експлицитне и имплицитне поетике, са јасно назначеним сродностима и разликама у филозофском и значењском смислу, приближавањима и удаљавањима од песничке традиције и митологије.

На другој страни, компаративно проучавање поезије Аце Шопова и Бранка Миљковића у српској науци о књижевности поврћује не само значај њиховог песништва за националну и ширу јужнословенску књижевност већ и континуирану актуелност ове теме.

Референце

- [1] Донеv 1986: Донеv, Траjко. Нови сознанија за Ацо Шопов и работата на литературната дружина во шипската гимнизација (Повод „Кон на најраното поетско творештво на Ацо Шопов – Некои нови сознанија за животот и делото на овој наш поет објавени во Дело 74/бр. 5 – 1985 год. Штип), Дело 74. Год. XIII, бр. 1–2, 1986, 73–80. <https://www.acosopov.com?lang=mk> Посећено 23.5.2023. 14:29
- [2] Ивановић 1986: Ивановић, Радомир, В. Реч о речи: поетика Аце Шопова. Београд: Ново дело, 1986.
- [3] Ивановић 1986: Ивановић, Радомир В. Поетиката на Ацо Шопов. Превод Милан Трајков. Скопје: Македонска ревија, 1986.
- [4] Ivanović 1986: Ivanović, Radomir V. Reč i smisao u poeziji Ace Šopova. U: Govor dela: studije i ogledi o makedonskoj književnosti, Beograd: Novo delo, 1986. Исто

- у: Ивановић, Радомир, В. Реч о речи: поетика Аце Шопова. Београд: Ново дело, 1986, 9–19. Исто у: Ивановиќ 1987. Сознајните апекти на книжевноста (XXI и XXII Рацинови средби, Титов Велес, 1984/85. Титов Велес: Совет на Рациновите средби, 26–40. <https://www.acosopov.com//rec-i-smisao-u-poeziji-ace-sopova-ivanovic?lang=sr> Посећено 23.5.2023. 18:00
- [5] Ивановиќ 1994: Ивановиќ, Радомир В. Енергијата на поетскиот говор (Одломак огледа Реториката на тишината во делата на Ацо Шопов и Бранко Миљковиќ), Нова Македонија, додатак ЛИК (Литература и култура), VIII, 288, 21.9.1994, 13–14.
- [6] Ивановић 1995: Ивановић, Радомир В. Тишина као извор латантне енергије поетског говора (Реторика тишине у делу Аце Шопова и Бранка Миљковића), Кровови (Сремски Карловци), IX, бр. 33–35, новембар 1995, 20–22. <https://www.acosopov.com/lang=sr> Посећено 24.5.2023, 10:30
- [7] Јефтимијевић Михајловић 2006: Марија Јефтимијевић Михајловић. Поезија као онтолошко искуство (Певање и мишљење Бранка Миљковића и Аце Шопова). У: Слика и идеја: поетика и критика. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 63–79. Исто у: Духовност писане културе Срба у контексту културе балканских Словена, Лепосавић, 2006, 91–105. Скраћена верзија текста објављена је на македонском под насловом Во потрага на битието на песната (Бранко Миљковиќ и Ацо Шопов), Бранувања, Здружение на литература, култура и наука, бр. 2, јануар-февруар, Струга, (2011), 4-9. <https://www.acosopov.com/lang=sr> Посећено 24.5.2023, 11:00
- [8] Јефтимијевић Михајловић 2012: Јефтимијевић Михајловић, Марија. Миљковић измеѓу поезије и мита. Лепосавић/Приштина: Институт за српску културу, 2012.
- [9] Матевски 2005: Матевски, Матеја. Реч на академик Матеја Матевски, претседател на Македонската академија на науките и уметноста. У: Животот и делото на Ацо Шопов. Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Ацо Шопов, Скопје, 5–6 ноември 2003 година. Уредили Гане Тодоровки, Катица Кулавкова, Веле Смилевски. Скопје: Македонска книга, 2005, 19–21.
- [10] Микиќ 2002: Микиќ, Радивоје. Орфејев двојник: о поезији и поетици Бранка Миљковића, Београд: Народна књига/Алфа, 2002.
- [11] Пејчиќ 2014: Пејчиќ, Јован. Бранко Миљковић: енциклопедијска обрада с литературом. У: (Ур.) Александар Б. Лаковић. Бранко Миљковић моќ речи. Зборник о стваралаштву Бранка Миљковића (1934 – 1961). Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџиќ“, 2014, стр. 9–15.
- [12] Ритовски 1980: Ритовски, Блаже. Македонскиот стих: 1900 – 1944: Истражувања и материјали. Св. 2. Скопје: Мисла, 1980.
- [13] Ритовски 1982: Ритовски, Блаже. Пројави и профили од македонската литературна историја, Кн. 2, Скопје: Студентски збор, 1982.
- [14] Старделов 2000: Старделов, Георги. Небиднината: поезијата и поетското искуство на Ацо Шопов. Скопје: Матица македонска, 2000.
- [15] Стојановић 2004: Стојановић, Миролуб М. Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића.. У: Ацо Шопов 20

години од смртта (sic), во XXX Научна конференција на XXXVI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 11–13 август 2003 г.). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2004. Исто у: Стојановић 2004: Стојановић, Мирољуб М. Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића. У: Писац ствара домовину (О самоосвешћењу македонске књижевности). Ниш: Свен, 2004, 263–274. Исто: <https://www.acosopov.com/lang=sr> Посећено 23.5.2023, 17:15

- [16] Тодоровски 2005: Тодоровски, Гане. Воведен збор. У: (Ур.) Гане Тодоровски, Катица Ќулавкова, Веле Смилевски. Животот и делото на Ацо Шопов. Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Ацо Шопов, Скопје, 5–6 ноември 2003 година. Скопје: Македонска книга, 2005, 13–19.
- [17] Шопов 1985: Шопов, Владимир. Кон најраното поетско творештво на Ацо Шопов. Дело 74, Год. XII, бр. 5–6, 1985, 438–454. <https://www.acosopov?lang=mk> Посећено 23.5.2023, 14:08

COMPARATIVE APPROACH OF ACO ŠOPOV AND BRANKO MILJKOVIĆ'S POETRY IN SERBIAN LITERARY CRITICISM

Danijela D. Kostadinović

Associate Professor

University of Niš, Faculty of Philosophy

Department of Serbian Studies

danijela.kostadinovic@filfak.ni.ac.rs

The research shown in this paper will focus on examining the comparative approach of the poetry of Aco Šopov and Branko Miljković in the studies of Radomir V. Ivanović, “Word and Meaning in the Poetry of Aca Šopov” and “Silence as a Source of Latent Energy in Poetic Discourse: The Rhetoric of Silence in the Works of Aca Šopov and Branko Miljković”, as well as “Emptiness and Silence - Equivalents or Antipodes in the Poetry of Aca Šopov and Branko Miljković” by Miroљub M. Stojanović and “Poetry as an Ontological Experience: Singing and Thinking in the Works of Branko Miljković and Aca Šopov” by Marija Jeftimović Mihajlović. We will highlight the different perspectives of critical analysis and the outcomes of interpreting the relationship between the symbolist and non-symbolist concepts of poetry in the works of Aco Šopov and Branko Miljković, their approach to language, and their approach to the existence. We will also explore the philosophical and intimate aspects of their poetry, as well as the theses on absolute poetry and essential poetry. The aim of this paper is to establish an overview of various readings, valuations, and revaluations of the poetic creations of Branko Miljković and Aco Šopov in Serbian literary criticism.

Keywords: *intimism, neo-symbolism, silence, emptiness, absolute poetry*